

Maciej Hartliński, *Przywództwo partyjne w Polsce*,
Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2011, ss. 395.

W rozpoznawaniu współczesnych trendów życia kulturowo-cywilizacyjnego wyznacza się ważne miejsce dla indywidualizmu, kształtowania się partycypatywności jednostki, a w tym dla liderów, przywódców życia społeczno-politycznego. W tej sytuacji nośnym wyzwaniem jest rozpoznawanie przywództwa partyjnego. Z uznaniem należy odnieść się do podjęcia się monograficznego rozpoznawania przywództwa partyjnego w Polsce.

W charakteryzowanej książce istotę problemu ukazano w pięciu rozdziałach zatytułowanych kolejno: 1. *Przywództwo polityczne jako problem badawczy*; 2. *Teoretyczna koncepcja przywództwa politycznego*; 3. *Uwarunkowania przywództwa partyjnego*; 4. *Determinanty funkcjonowania przywódców partyjnych w Polsce*; 5. *Aktywność przywódców partyjnych w Polsce*.

Prezentację istoty problemu poprzedza *Wstęp*, w którym wskazuje się na nośność poznawczą problemu, stanu badań oraz założenia metodologiczne. Zauważa się, że przyczyną skupienia uwagi na przywódcach partyjnych są współczesne trendy w utożsamianiu funkcjonowania polityki poprzez jednostki – prezydentów, premierów czy też przywódców partyjnych. Ich działania determinują wiele procesów, a podejmowane przez nich decyzje mają wpływ na życie obywateli nie tylko w skali kraju, ale i na otoczenie międzynarodowe.

W prezentowanym studium podejmuje się próbę objaśnienia kształtu współczesnej demokracji w Polsce. Podkreśla się, że stan badań nad przywództwem partyjnym w Polsce przekonuje, iż dotychczas zagadnienie to nie zostało poddane dogłębnej analizie.

Prezentując w rozdziale pierwszym przywództwo jako problem badawczy, wyodrębniono kwestie: 1. kierunki badań nad przywództwem politycznym; 2. pojęcie „przywództwa politycznego”; 3. koncepcje wyłaniania przywódców politycznych; 4. determinanty funkcjonowania przywódców politycznych.

Odwołując się do literatury przedmiotu, charakteryzującej przywódców politycznych, zauważa się m.in., że przywódca polityczny jest najbardziej wyeksponowaną osobą w polityce wewnętrznej, zewnętrznej, a także jest najbardziej powszechnym, uznanym i najszerzej komentowanym oraz elementem życia politycznego.

Z punktu widzenia polityki istotna jest sztuka rządzenia państwem, droga, którą dowódca polityczny podąża jako mąż stanu, a także jego relacje ze zwolennikami

i przeciwnikami oraz wpływ, jaki na nich wywiera. Istotne są z punktu widzenia psychologii osobowości przywódca politycznego, którego zachowanie, przekonania, metody oraz praca świadczą o jego osobowości i są tropem do poznania jego charakteru. Dla psychologów politycznych ważne są cechy przywódcy politycznego, jego motywacje oraz możliwość przewidywania przyszłych zachowań na podstawie czynników osobowościowych.

Przypomina się w rozpoznawaniu naukowym przywództwa politycznego, że ważne są ogniwa badawcze, takie jak: 1. potrzeba generalnej wizji – celu i wskazówek dla podejmowanych wysiłków badawczych; 2. stworzenie i krytyczna ocena alternatywnych koncepcji przywództwa politycznego; 3. zaprojektowanie metod zwiększających wiedzę; 4. ustalenie terminologii dotyczącej przywództwa politycznego; 5. rozwinięcie środków potrzebnych do przekazywania doświadczeń o przywództwie politycznym i modelach badawczych; 6. opracowanie środków do testowania działań w powstającej wiedzy o przywództwie politycznym; 7. zachęcanie do krytycznego monitorowania powyższych etapów. Spośród metod najbardziej odpowiednie do badań przywództwa politycznego są m.in.: obserwacja, wywiad, analiza symboliki, biografia, studium przypadku, porównanie, agregacja oraz eksperyment. Zalety obserwacji związane są z naturą przywództwa politycznego, jaką jest jego aktywność na arenie publicznej. To z kolei, pozwala na dostęp do przedmiotu badań. Wywiad jest istotną metodą w badaniach nad przywództwem politycznym, gdyż można bezpośrednio zapytać respondenta o interesujące badacza kwestie. Analiza symboliki dotyczy jakościowego i ilościowego ujęcia symboli pojawiających się w dokumentach, przemówieniach czy wystąpieniach publicznych. Biografia pomaga rozwiązać problemy badawcze w analizie styków politycznych, poznaniu zasad selekcji zadań czy wzorców zachowań. Co najważniejsze z punktu widzenia budowania teorii, w metodzie biograficznej równie ważni są przywódcy lokalni jak i przywódcy narodów. Studium przypadków pozwala na porównanie zachowań różnych przywódców politycznych w zbliżonych uwarunkowaniach. Metoda obserwacji jest dobrym uzupełnieniem pozostałych metod. Metoda porównawcza jest przydatna wobec potrzeby ukazania różnic i podobieństw (osobowości przywódcy politycznego, jego roli, organizacji, zadań, wartości i sytuacji) między kulturami lub systemami politycznymi. Metoda agregacji uwidacznia sumę czynników, jaka zmieniła społeczeństwo pod względem przywództwa politycznego. Przedmiotem eksperymentu mogą być urzędujący przywódcy polityczni, aspirujący do tej roli lub już emerytowani, a metoda ta może koncentrować się na ukazaniu różnych zachowań przy dostarczeniu tych samych bądź różnych bodźców.

W badaniach nad przywództwem wyróżniają się: a. praceteoretyczne; b. badania skupiające się na wielkich przywódcach (najczęściej biografie); c. badania empiryczne nad grupami przywódców (poszukiwanie wspólnych cech lub ich wpływ na politykę). Wśród kierunków badań ujawniają się studia nad: 1. charyzmą; 2. biografiami lub autobiografiami; 3. wartościowaniem i ideałami przywódców politycznych; 4. stykami przywództwa politycznego; 5. rolą instytucji

w przywództwie politycznym; 6. elitami politycznymi; 7. przywództwem lokalnym; 8. zwolennikami przywódców politycznych; 9. przywództwem politycznym, uwzględniające specyfikę różnych krajów; 10. przywództwem politycznym w ramach różnych przestrzeni aktywności kulturowo-cywilizacyjnej.

Przywództwo można postrzegać jako: a) podmiot nadający bieg wydarzeniom; b) przedmiot w określonych ograniczeniach; c) ogniwo w kontekście realizacji interpersonalnych, ze zwolennikami lub innymi przywódcami.

W analizach poznawczych zwraca się najczęściej uwagę na: 1. osobowość przywódcy; 2. wyznaczanie zakresu przywództwa; 3. miejsce w strukturze systemu społeczno-politycznego; 4. aksjologiczne zorientowanie wartości wyznaczające działanie; 5. sposób kształtowania się przywództwa; 6. metody działania przywódcy politycznego; 7. pozycja i rola zwolenników – rodzaj struktury, w ramach której zachodzi relacja; 8. Struktura społeczna zaplecza.

Przypomina się, że pojęcie „przywództwa politycznego” nie jest niejednoznaczne. Intuicyjnie jest ono rozpoznane, a jego ramy są dość oczywiste. Przywódca polityczny może być charakteryzowany poprzez pozycję, jaką zajmuje w strukturze społecznej lub rolę, jaką w niej odgrywa. Najszerzej podkreślanym elementem przywództwa politycznego jest jego relacyjny charakter. Jest ono stosunkiem psychospołecznym pomiędzy przywódcą a innymi osobami, w stosunku do których jest on przywódcą – zawsze jest się bowiem przywódcą w stosunku do kogoś; jest ono funkcją społeczną realizowaną wyłącznie w grupie i jest to stosunek pomiędzy jednostką-przywódcą a grupą, którą tworzą zwolennicy przywódcy. Relacja ta bazuje na przekonaniu, że to właśnie przywódca polityczny jest tą osobą, która jest zdolna do urzeczywistniania ich wspólnych celów. Głównym celem przywódcy jest zjednoczenie sobie zwolenników oraz przekonania ich o możliwości zrealizowania celów, będących wspólnymi dla obu stron relacji. Przywództwo jest relacją pomiędzy przywódcami i tymi, którym przewodzą. Przywództwo jest procesem ludzkich interakcji, w których indywidualne wywieranie wpływu lub próba jego wywierania determinują wpływ na pozostałych, we wszystkich dziedzinach życia, nie tylko w polityce.

Odwołując się do literatury przedmiotu wskazuje się też, że przywódcą politycznym jest taka jednostka, która systematycznie wywiera wpływ na grupę, w której pełni funkcje przywódcze, podporządkowuje jej zachowania swoimi życzeniami; a też uznaje się, że przywódcą politycznym jest ten, kto wskazuje kierunek albo znacząco uczestniczy we wskazaniu kierunku działań społeczności politycznej. Wyraża się opinię, że przywódca polityczny przewodzi, a nie kieruje jak lider. Przywódca polityczny wskazuje kierunek działań i motywuje do działania na rzecz urzeczywistniania celów. Lider przyjmuje kierunki działań od pozostałych członków grupy (s. 66).

Podkreśla się, że przywództwo polityczne jest obszarem licznych dociekań przede wszystkim ze względu na swą nierozłączność, że światem polityki oraz wpływem osób pełniących kluczowe funkcje w państwie na procesy demokratyczne.

Przywołuje się w wykładzie tezę, że historia świata jest niczym innym jak biografią o wybitnych ludziach i ich osiągnięciach, zaś w każdej epoce historycznej można odnaleźć „wielkiego człowieka” – wybawcę swojej epoki. Implikacją dla tego spostrzeżenia jest przekonanie o wpływie jednostek na zmiany polityczne. Skutkowało to zainteresowaniem badaczy wybitnymi politykami i oceną na ile wpłynęli oni (lub nie wpłynęli by) na historię świata poprzez swoją osobę.

Model przywództwa uległ w procesie dziejowym przekształceniu kulturowo-cywilizacyjnym, zmieniały się relacje między przywódcami a zwolennikami (s. 70-71).

Zauważa się, że w teorii przywództwa politycznego ważną rolę wyznacza się motywom prywatnym, ukształtowanym w dzieciństwie poprzez życie rodzinne. Ludzie dążą też do władzy, aby kompensować swoją osobowość. Charakterystyczne są koncepcje: a) kompensacyjna; b) pierwszego sukcesu; c) potrzeby władzy; d) osobowości rewolucyjnej; e) różnicy płci; f) kolejności urodzenia. Zakłada się, m.in. że jeśli potencjalny przywódca polityczny osiąga swój pierwszy sukces poprzez zdobycie zwolenników, będzie kontynuował takie same zachowanie w przyszłości, orientując swoje dążenie na poszukiwaniu zwolenników. Osobowość rewolucyjna wynika z nierozwiązanego konfliktu osobowego, ujawnia się tu ucieczka w świat polityki. Kolejność urodzin w rodzinie ujawnia tendencje, że pierwotni stają się przywódcami w czasie kryzysu, średni w czasach spokojnych, zaś najmłodszy sprawdza się jako rewolucjonista. Z punktu widzenia psychologii społecznej, człowiek potrzebuje kogoś, kogo mógłby podziwiać i komu służyć – wybitnego człowieka.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, że przywódcami politycznymi zostają osoby posiadające ponadprzeciętne cechy osobiste zarówno fizyczne, jak i intelektualne. Istotna jest też rzeczywistość określana mianem „*ducha czasu*”, co generują przypadkowe okoliczności ze względu na uwarunkowania historyczne i kulturowe. Zdarza się, że władza powierzana jest przypadkowej osobie znajdującej się akurat w danym miejscu i czasie. Ta sama osoba w innej rzeczywistości nie zostałaby przywódcą politycznym.

Wskazuje się, że demokracja nie sprzyja przywódcom politycznym ze względu na swoje liberalne cechy, gdzie najważniejsza jest wolność jednostki (s. 82).

W teoretycznych koncepcjach przywództwa politycznego, w rozdziale drugim dostarcza się starannie usystematyzowanej wiedzy o: 1. postrzeganiu przywództwa politycznego; 2. relacjach przywództwa politycznego względem otoczenia; 3. przywódcach politycznych w demokracji. W rozdziale trzecim również z dużą starannością zaprezentowano: 1. wpływ partii politycznej a aktywność przywódcy partyjnego; 2. przywództwo partyjne jako typ przywództwa politycznego; 3. cechy charakterystyczne przywódców politycznych jako wyznacznik badań nad przywódcami partyjnymi. Charakteryzując determinanty funkcjonowania przywódców partyjnych, w Polsce w rozdziale czwartym prezentuje się: 1. formalny status przywódcy partyjnego w strukturach partii; 2. selekcja przywódców w partiach politycznych; 3. specyfika przywództwa

partyjnego w Polsce. W rozdziale piątym prezentując aktywność przywódców partyjnych w Polsce wskazuje się na: 1. działalność polityczną przywódców partyjnych, 2. cechy przywódców partyjnych.

W analizie poznawczej zwraca się uwagę m.in. na wzajemne zależności: 1. osobowość, rola, organizacja, zadania, wartości, sytuacja; 2. przywództwo polityczne; 3. system polityczny; 4. władza, wpływ, instrumentalność, współpraca (s. 146). Przywódca polityczny – z definicji – koncentruje się na działaniach w ramach systemu politycznego. Główne pola aktywności przywódcy politycznego zawierają się w: 1. artykulacji potrzeb zwolenników; 2. zdobywaniu zwolenników; 3. kształtowaniu postaw zwolenników; 4. mobilizowaniu zwolenników; 5. realizacji dążeń zwolenników; 6. kształtowaniu postaw społecznych; 7. spełnianiu wymogów kompetencyjnych, 8. przewodniczeniu partii; 9. odzwierciedlaniu wizerunku partii; 10. kandydowaniu partii w wyborach; 11. zajmowaniu stanowisk publicznych (s. 175).

Przywódcami politycznymi w świecie zostają najczęściej: 1. wojskowi (21,5%); 2. prawnicy (15,9%); 3. urzędnicy (11,3%); 4. nauczyciele (9,8 %); 5. dziennikarze (4,8 %) (s. 223). Prezentowane kwestie starannie zezemplifikowano polską rzeczywistością partyjną. Wskazuje się, że zdecydowana większość przywódców partyjnych w Polsce posiada wyższe wykształcenie, a w tym stopniu naukowe.

W *Zakończeniu*, w formie refleksji podsumowującej rozpoznawane kwestie, zauważa się, że formalny status przywódców partyjnych przekonuje, że każda partia wypracowała indywidualny kształt przywództwa. Często nie odgrywają oni formalnej roli w rządzeniu państwem, pomimo że ich partie tworzą gabinety.

Integralną część analizy poznawczej stanowi *Bibliografia*, a w niej wyodrębniono: *Źródła* oraz *Opracowania*; w ich ramach dokonano dalszych podziałów klasyfikacyjnych zarówno źródeł, jak i opracowań.

W refleksji ogólnej można stwierdzić, że studium dra Macieja Hartlińskiego jest oryginalnym osiągnięciem naukowo-badawczym, mającym nadto istotną wartość dydaktyczną. Jego wartość zawiera się przede wszystkim w: 1. dostarczeniu wiedzy faktograficznej o przywództwie politycznym; 2. wskazaniu specyfiki przywództwa partyjnego; 3. dostarczeniu usystematyzowanej wiedzy o współczesnym życiu partyjnym w Polsce; 4. zarysowaniu problemu poznawczego z perspektywy badań politologicznych, a w tym ujawniania wagi analizy z zakresu psychologii politycznej; 5. zgromadzeniu starannym materiałów źródłowych i literatury przedmiotu, odbijających istotę prezentowanych zagadnień poznawczych.

Andrzej Jan Chodubski
Wydział Nauk Społecznych
Uniwersytet Gdański